

L'art escènic, una porta oberta...

Amb aquest escrit vull posar de manifest la meva percepció, vivència i part de tot allò que he après en el meu propi procés d'aprenentatge personal i professional vinculat al camp de l'art dramàtic i a l'anomenada, amb més o menys encert, educació especial (referida a la discapacitat psíquica). El que aquí exposo conté de forma implícita il·lusions, projectes, compromisos, carències, defectes, interrogants. Tot obert a nous plantejaments, revisions, possibilitats i, sobretot, sempre a temps de...

Art, creativitat, teatre, teràpia, expressió corporal, discapacitat, deficiència, diversitat, minusvalia... La definició del nostre treball (pedagògic, terapèutic, artístic) al voltant d'aquests conceptes està en íntima relació als objectius que en proposem assolir en cada moment. Un cop s'interrelacionen es complementen, es vinculen i desvinculen entre si, resten integrats al cicle vital de la nostra tasca amb cada persona i amb les seves necessitats. Orientar la nostra tasca en una direcció o altra implica una opció personal i també una capacitat i actitud d'escolta importants vers la persona discapacitada (nen, jove o adult) i la seva realitat. Ho és sobretot quan els seus codis d'expressió, comunicació, acció, relació amb l'entorn... poden ser diferents als establerts i reconeguts culturalment i social des de la normalitat.

En un nen aviat podem detectar les dificultats, carències, alteracions... associades als processos de pensament, només cal establir-hi una petita conversa. Així mateix podem observar l'alt contingut afectiu, emocional, vivencial... en moltes de les seves manifestacions espontànies... potser fruit d'una percepció molt més emotiva del món que l'envolta... potser la percepció des de la nostra normalitat és massa mediatitzada, estandarditzada, intel·lectualitzada?

Potser podem trobar algunes portes que facilitin el pas cap a una percepció més oberta, realment integradora de les diversitats. Si considerem que la nostra actitud davant les coses està íntimament relacionada amb la percepció que en tenim, també podem considerar que la percepció es educable, evolutiva, transformable. Així doncs, si som capaços de canviar la nostra percepció podem canviar la nostra actitud.

Si contextualitzem aquesta reflexió referint-nos a l'art i a la discapacitat potser s'entendrà més bé la meua aposta per l'ús de l'art escènic com a mediador social i cultural: l'art és imaginació i coneixement emotiu del

**L'art és
imaginació i
coneixement
emotiu del
món**

món. Això determina la formació de la percepció artística que implica partir dels sentiments i avançar en íntima relació amb ells.

Comprendre l'art significa sobretot sentir-lo i experimentar-lo emotivament. L'obra artística, en qualsevol de les seves manifestacions (pintura, escultura, dansa, teatre...) ha de ser capaç de portar a qui la rep a introduir-s'hi, a fer-la seva, alhora que li permet establir nous judicis i valors emocionals, atorgant-los un nou significat.

Una cosa comuna, i per a mi important, a totes les manifestacions artístiques rau en el mateix ésser humà, en la seva capacitat i necessitat *d'expressar-se, comunicar-se, desenvolupar-se*, segons uns valors i mitjançant una sèrie de recursos que li permetin equilibrar la seva existència, adaptació i evolució en el context que viu i conviu. L'art és la porta oberta a la creativitat de la persona (i a l'inrevés) en la seva recerca d'evolució, maduració i equilibri com a ésser global, individual i social.

L'actitud i l'expressió creatives i creadores, mediatitzades per l'art possibiliten desafiar als patrons i valors establerts socioculturalment. És el que pot generar i fer evolucionar el desenvolupament humà en actitud positiva davant la vida, és el que permet a l'ésser humà obrir-se a noves percepcions, trencar barreres, superar el conformisme, els prejudicis, la indiferència, els estereotips, la intolerància...

La creativitat al servei de l'art té un sentit, importància i repercussió especials en sectors socialment desafavorits. En el tema que ens ocupa vull posar de manifest una realitat que encara avui no és una excepció: la realitat quotidiana de la persona amb discapacitat l'obliga a lluitar per l'assistència, la formació, el treball, l'accés a la cultura... Allò que li correspon com un dret, al qual tota persona hauria de poder accedir sense distinció, encara avui se li concedeix com un benefici assistencial.

La persona que viu amb la seva discapacitat té un repte difícil: reconèixer-se, acceptar-se, adaptar-se a si mateixa i a la societat en la seva pròpia lluita de desigualtats on preval la percepció del handicap per sobre de la pròpia identitat.

Personalment i professional penso que hem de revisar profundament els nostres postulats pedagògics i els mètodes d'intervenció socioeducativa si volem ajudar a formar éssers humans més complets, i sobretot, capaços de...; si volem oferir els recursos que realment necessiten les persones amb discapacitat per accedir a l'exterior, per poder expressar, comunicar, compartir... des de la seva més íntima necessitat i voluntat de fer-ho.

Per a mi la creació artística és una porta oberta a una nova percepció de la persona amb discapacitat.

Reflexions del meu procés

Vull començar partint de les bases, origen i desenvolupament del meu procés, des de l'àmbit personal i professional (pedagògic i artístic) on s'ha nodrit el meu treball. Es situa a l'entorn definit com a Educació Especial amb nens i adolescents amb discapacitat psíquica.

El meu primer contacte amb la realitat del nen amb handicap es produí l'any 1984, amb nens afectats de paràlisi cerebral, ben aviat també amb nens amb discapacitat psíquica. Fins a aquell moment el meu coneixement i relació amb qualsevol tipus de handicap eren molt limitats i es reduïen a la formació teòrica universitària.

La primera trobada amb aquests nens en una aula d'escola tingué gran impacte en mi. Entrava en un espai i en una realitat tan desconeguts com fascinats. La proximitat de les seves mirades em creava un sentiment d'inquietud, d'inseguretat i era palesa la meva inexperiència pràctica. Desconeixia moltes coses importants i les havia d'aprendre d'ells i amb ells.

D'altra banda la meva vinculació al camp de l'art dramàtic em portava a incorporar dins la pràctica educativa les diferents tècniques apreses en aquest àmbit. Vaig apostar per una proposta pedagògica des de l'abordatge del joc dramàtic, expressiu, creatiu i corporal, des dels jocs de l'art.

Ja en aquell temps tenia plena convicció en les possibilitats pedagògiques, formatives, i alhora reeducatives i/o terapèutiques, que suposava la utilització dels recursos artístics en el context de la discapacitat. Tanmateix aquesta confiança es va anar reafirmant a la pràctica, a mida que el procés d'aprenentatge es va anar evidenciant com a quelcom engrescador, enriquidor, gratificant i, potser el que és més important, els nens i les nenes podien aprendre amb mi i jo amb ells.

Tot començà a l'escola...

Fa més de 30 anys que la Conxita Martínez Tudó va decidir posar el seu treball al servei d'uns nens i nenes amb una diferència vers la resta, la seva discapacitat psíquica. Se la pot considerar pionera en el tipus d'abordatge

Plena convicció en les possibilitats pedagògiques que suposava la utilització dels recursos artístics en el context de la discapacitat

pedagògic i terapèutic que va presidir tota la seva trajectòria professional. La seva línia de treball: **Pedagogia d'Expressió**; la seva escola: **ARIADNA**. Des d'aquesta òptica metodològica l'escola va funcionar al llarg de 30 anys considerant l'infant com a ésser que expressa sempre, rep i dona, per tant l'expressió no s'havia de treballar en un moment de la jornada, havia de presidir sempre la tasca docent, com a activitat constant a l'escola. De fet tots els aprenentatges escolars eren abordats des d'aquesta òptica dinàmica i vivencial.

Conxita sempre ha afirmat: *Comunicació és Expressió*, la Pedagogia d'Expressió comporta ajudar al nen amb discapacitat a escoltar-se a si mateix, a descobrir i utilitzar les seves capacitats de comunicació tot rebent i apropiant-se d'allò que li arriba del món exterior. Per tant, ha d'aprendre a mirar, tocar, escoltar, comprendre... i a partir d'aquí ha de descobrir i reconèixer les pròpies possibilitats d'expressar i de comunicar-se amb els altres: gest, paraula, moviment... Tot això suposa desenvolupar un treball pedagògic des d'una òptica global y ahora creativa, que ajudi i permeti al nen descobrir i utilitzar el màxim de les seves capacitats, del seu potencial, i obtenir el màxim d'autonomia possible al llarg del seu procés d'aprenentatge.

La meva vinculació a l'escola es produí l'any 1984. Poc després vaig entrar a formar part de l'equip pedagògic i del seu projecte d'escola fins el seu tancament, l'any 1995.

Fins aquí he exposat la dinàmica pedagògica d'aquesta línia de treball a l'escola.

En aquesta trajectòria les tècniques teatrals havien donat suport a la nostra tasca docent i eren evidents els seus fruits positius i enriquidors per als nens. Vam anar més enllà però transgredint els límits del context escolar. A la pròpia escola i de la mateixa metodologia que ens ajudava a formar els nostres alumnes nasqué l'any 1989 **ARIADNA...HIP!**, un grup de teatre diferent perquè diferents i especials eren els actors i actrius que l'integraven. Sense adonar-nos, tot el col·lectiu format per educadors i alumnes, nens i adolescents, ens vam trobar en un context on la creativitat i el teatre deixava de ser una eina més per esdevenir una eina principal. El teatre ens podia ajudar a, des d'un escenari, endinsar aquests nois i noies al món al qual també pertanyien i que no sempre els era proper.

Amb una certa cautela, però amb il·lusió, vam assumir el risc de deixar l'espai de seguretat al qual estàvem acostumats i vam decidir presentar la nostra proposta teatral davant un públic diferent al familiar, aliè i normalment

desconeixedor de les persones que conviuen amb la discapacitat psíquica; era una proposta teatral peculiar i per a molts inesperada. L'equip responsable del grup de teatre, format per professionals de la docència, les tècniques psicocorporals, expressives i artístiques, érem conscients de les dificultats que el fet d'articular un text, dirigir-se a un lloc determinat de l'escenari, aconseguir el gest precís, sortir a escena en el moment adequat, coordinar els seus moviments o simplement mostrar una imatge agradable per a l'espectador, suposava per als actors. Però aquestes dificultats tècniques no els impedia d'expressar, de comunicar, d'interpretar, d'arribar a aquell lloc i sentir que l'espectador havia rebut el seu missatge.

En finalitzar l'actuació dels nostres alumnes-actors és quan ens adonàrem que el públic havia reconegut la seva feina: els havia arribat quelcom diferent a la seva discapacitat. Els havia acceptat i els havia valorat. Potser la percepció que els espectadors tenien dels nois i noies situats a l'escenari havia començat a canviar. El teatre va ser quelcom més que al llarg dels anys havia estat contribuint en la formació d'aquests nens i nenes com a persones; a partir d'aquest moment començava a desembocar en un camí d'integració social. Va ser el nostre primer pas endavant en un projecte que ha anat evolucionant fins a l'actualitat.

Després de cinc anys de trajectòria com a grup de teatre, vinculat i contextualitzat a l'escola, ja havíem fet un recorregut teatral per diverses mostres de teatre, jornades, intercanvis, festivals nacionals i internacionals. Les nostres representacions havien deixat d'estar exclusivament vinculades a l'àmbit escolar i de la discapacitat. Els nostres muntatges escènics començaven a ser valorats també per "gent de teatre" (actors, directors, escriptors).

L'any 1995 l'escola Ariadna tanca definitivament les seves portes i amb ella desapareix tot un projecte d'escola amb un tarannà i una identitat especials. Al mateix temps, els qui havíem estat compartint aquesta experiència artística i la responsabilitat de definir, dirigir i canalitzar el treball del grup de teatre també vam haver de plantejar i decidir sobre el nostre futur.

Un cop iniciat aquest camí de desenvolupament artístic, per a mi era molt frustrant veure com podia desaparèixer tot just quan començava a emergir un nou camí de creixement personal i d'integració. Em vaig decidir a continuar aquesta proposta. En aquesta nova situació era important avaluar i redefinir la nostra opció artística.

Ariadna...Hip! esdevé *Baula de Bauxa*

Coneixem la qualitat humana que es genera al voltant de les persones amb algun tipus de disminució i podíem estar convençuts dels avantatges que dóna la convivència amb la "diferència". No obstant això, si la finalitat del nostre grup era desenvolupar un treball artístic, sabíem que no era aquesta sinó la qualitat artística dels muntatges la raó que havia de sostenir la nostra presència en el món del teatre. Això suposava adquirir un compromís i una implicació vers el grup de teatre que només es podia donar per la pròpia voluntat de continuar en aquest projecte. Tanmateix, per a cadascú de nosaltres suposava, implícitament, acceptar i assumir un compromís tant de tipus personal com familiar.

Per poder desenvolupar aquesta nova etapa del projecte que havíem decidit continuar era necessari plantejar un rigorós treball de formació, d'investigació i de creació, per tal d'arribar a un producte artístic més complert. També era important creure-hi fermament.

Així doncs desapareix l'escola i poc temps després *Ariadna...HIP!* dóna pas a *Baula de Bauxa*. Amb aquesta nova denominació del grup es configura amb nois i noies que ja formaven part del grup originari a l'escola, tanmateix l'actual formació quedava reduïda en el nombre dels seus components. Només set actors i actrius, amb el suport de les respectives famílies, decideixen continuar amb el projecte. És així que *Baula de Bauxa* es constitueix com a grup estable (en la mida de les seves possibilitats), independent (de qualsevol classificació) i peculiar (diferent per la pròpia diversitat dels seus components).

El context del grup i el seu treball també havien canviat. L'entorn i dinàmica escolars donaven pas a un plantejament i contextualització fonamentalment artístics.

Al llarg de tot el nostre procés, tant el pedagògic com l'artístic, hi han format part molts nens i nenes, adolescents i alguns avui ja adults. Tots ells, en un sentit o altre, han pogut gaudir i aprofitar-se d'aquesta forma d'aprendre a

Companyia Baula de Bauxa. Fotògraf: Martín Casanova

ser, a estar, a fer i a conviure. Alguns d'ells encara formen part del nostre peculiar grup de teatre i volen continuar aportant al Teatre el que com a actors i actrius saben fer.

Deixant al marge els nostres orígens *Baula de Bauxa* continua el seu procés.

Què fem actualment?

Bàsicament el que hem fet sempre, gaudir del fet teatral. Així mateix, difondre la nostra producció artística en la mida que sigui capaç de generar una percepció, una actitud i una dinàmica cultural i social integradora.

Tots els que formem part d'aquest col·lectiu artístic tenim en comú el fet de voler estar integrats en el món del teatre: com a actors, com a creadors, com a espectadors... però formant part viva i activa de quelcom que ens permet **ser, estar, crear, créixer i evolucionar...**; en molts moments trencar lligams, desprendre'ns de les nostres dificultats i limitacions, ser lliures perquè el teatre permet la màgia de poder arribar allà on, d'una altra forma, no podríem.

Com ho fem? La nostra metodologia

Es tracta d'una dinàmica creadora. Partim d'una **idea-sentiment** que es va desenvolupant al llarg del treball d'investigació i de creació, fins a esdevenir allò que hom transmetrà a l'espectador en forma de producte escènic. Aquesta idea-sentiment que presideix la nostra feina no fa sempre necessari entendre o interpretar allò que succeeix en el fet teatral. La seva importància rau en la capacitat de portar al públic a situar-se emocionalment a l'escenari, impregnant-se de la sensibilitat que l'acció transmet.

La figura del director-animador del grup és qui acompanya en el procés de recerca i creació artístiques: proposa i provoca l'acció, la canalitza; participa, observa i dona forma a allò que al final esdevindrà producte escènic.

Tècnica-creativitat-motivació en íntima interrelació, són bases sobre les quals es fonamenta i es fa evolucionar la creació cap al producte artístic final.

El procés de formació dels actors i actrius també es continua desenvolupant des d'una òptica globalitzadora. Actualment altres professionals vinculats als àmbits pedagògic, terapèutic i artístic col·laboren amb el grup. Tot i que

el nostre plantejament és fonamentalment creador i artístic no podem, ni hem de deixar al marge de la nostra intervenció tot el que implica portar a terme una dinàmica amb persones amb discapacitats.

La nostra aportació a l'art escènic es basa en una percepció global del fet artístic, ens nodrim de la resta de les arts, intentem utilitzar els seus recursos en la mida justa, evitem caure en la manipulació excessiva dels recursos tècnics cercant l'equilibri entre aquests i la presència dels actors a l'escenari. Les diferents tècniques teatrals, plàstiques, músico-sonores... posades al servei del grup creen un conjunt capaç de captivar el públic.

L'especial condició dels actors i actrius atorga la possibilitat d'apropar-se a una forma teatral amb identitat pròpia. La seva **qualitat de ser** permet a l'espectador descobrir una **qualitat d'estar i de fer** en escena que el sorprèn i gratifica emotivament. El nostre missatge és provocador en si mateix davant la societat a qui es presenta, només pel fet de ser a l'escenari.

Des d'aquesta mateixa òptica entenc que es genera també un efecte social o socialitzador: quan s'estableix la relació empàtica entre allò que els actors expressen en l'acció dramàtica i allò que rep el públic es crea el vincle comunicatiu necessari per fer evolucionar, més enllà del producte escènic, la seva dimensió social.

En aquesta línia de reflexió vull utilitzar paraules de Inés D'Orey, qui expressa molt bé aquest sentir:

L'art és l'àmbit per excel·lència de la diferència, ja que aquesta constitueix el seu aspecte més valorat en ser signe de genialitat, i és també la diferència la que ens identifica i ens permet afirmar la nostra individualitat.

Tanmateix, la diferència provoca normalment el rebuig social. Així passa amb la minusvalia, que es percep abans que la persona s'hi superposi.

A l'expressió artística el que es veu i es percep abans és la genialitat de l'artista, la minusvalia es converteix en un factor que l'enriqueix.

En aquesta inversió d'òptiques l'art té una importància incomparable per aconseguir un canvi d'actitud social vers la persona minusvàlida. La seva eficàcia és proporcional a la seva repercussió, d'aquí la importància en la qualitat artística presentada per persones minusvàlides.

El nostre missatge és provocador en si mateix només pel fet de ser a l'escenari

Finalment...

Al llarg de tot aquest escrit penso que ha quedat reflectit part del meu camí i de la meva posició actual vers un abordatge pedagògic i artístic prou definit en el context que ens ocupa. També considero presents la funció i l'efecte terapèutic que es generen en aquest tipus de dinàmica. Tanmateix el nostre objectiu com a grup de teatre no és aquest.

No vull obviar una última consideració. La realitat de Baula de Bauxa és present avui, com a opció, com a col·lectiu implicat en una dinàmica de creació i producció artístiques, gràcies a la voluntat, compromís i esforç de tots els seus components, els quals hem continuat creient en aquest camí de creixement personal.

Tanmateix trobarem altres realitats de nens, adolescents, adults amb discapacitats i afectacions més profundes. Ells possiblement no podran accedir a l'aplaudiment d'un públic i al seu reconeixement (o potser sí). Tot i així una mirada, un lleu canvi postural, un so diferent a l'habitual... pot transmetre un desig, una necessitat. Nosaltres, com a mediadors creatius, compromesos en aquest àmbit d'acció, també hem de poder i saber assumir aquesta realitat en la nostra tasca professional adequant el tipus d'intervenció, però amb la mateixa actitud que ens permet **saber fer i saber estar**. Al menys hem d'intentar cercar altres portes que es puguin obrir per a ells. Aquesta, per a mi també és una opció personal i professional, fruit del mateix procés.

Carmen Ruiz
Directora del grup *Baula de Bauxa*

L'art escènic, una porta oberta...

El arte escénico, una puerta abierta...

quiere aportar al lector una serie de reflexiones personales, fruto del propio proceso de aprendizaje, búsqueda y práctica pedagógica y artística. He querido vincular dos ámbitos de acción e intervención por los que he apostado personal y profesionalmente a lo largo de mi trayectoria: el ámbito de la discapacidad psíquica y el del arte escénico.

A lo largo de este escrito pongo de manifiesto parte de lo que ha sido mi proceso, desde su origen sobre bases de tipo pedagógico y terapéutico, y su desarrollo y progresión hasta convertirse en un proyecto presidido por la dinámica creadora y la producción artística.

Lo podría resumir diciendo que, para mí, actualmente la creación artística se convierte en una puerta abierta a una nueva percepción de la persona con discapacidad.

Scenic art, an open door...

wants to provide the readers with a series of personal reflections, the fruit of the own process of learning, as well as of pedagogic and artistic research and practice. I intend to relate two fields of action and intervention which I have always both personally and professionally believed in my entire career long: mental disability and scenic art.

Throughout this writing I manifest part of the process I have gone through, from its beginning on a pedagogical and therapeutic basis, and its development and progression until becoming a project directed by creative dynamics and artistic production.

I should want to summarise it by simply saying that, as I see it, artistic creation nowadays becomes an open door to a new perception of the disabled person.

Autor: Carmen Ruiz

Article: L'art escènic, una porta oberta...

Referència: Educació Social núm. 13 pp. 78 - 87

Adreça: Foneria, 51, 6è. 1a.
08038 Barcelona
Tel. 93 296 72 58